

Nekaj podobnosti in razlik med našimi varnostnimi silami od leta 1850 do danes

Arhivsko društvo Slovenije je v okviru zbirke Viri izdalo publikacijo številka 27 z naslovom »Naše varnostne sile 1850–2008« (Temeljni pravni predpisi). Knjiga obsega 308 strani in objavlja 53 glavnih predpisov, ki so urejali organiziranost in delovanje vseh zvrsti varnostnih sil pri nas od njihove ustanovitve do danes. Tu niso zajeta pravila za opravljanje službe varnostnih sil in drugi podzakonski predpisi, saj bi to zahtevalo preveč prostora. V vseh teh desetletjih je vojska pomenila tudi nekakšno rezervno varnostno silo za primer, če bi prave varnostne sile odpovedale ali ne bi zadoščale za vzdrževanje notranjega reda in varnosti. Kljub tej vlogi knjiga vojske ne uvršča med varnostne sile, kar je pravilno in razumljivo, saj je njena ključna vloga obramba države pred zunanjo nevarnostjo. Izpuščene so tudi uniformirane enote finančne straže, ki so delovale pri nas od leta 1843 do leta 1946 (nekaj mesecev kot finančna narodna milica) in so imele tudi določene varnostne naloge, če so tako zahtevale razmere, ko so pomagale drugim silam javne varnosti.

Pet obdobj

V obdobju od leta 1850 do danes je ozemlje današnje Republike Slovenije doživljalo številne spremembe, kakršnih bržkone ni bilo v veliki večini evropskih držav. Nanašale so se na državno pripadnost našega ozemlja, različnost zvrsti varnostnih sil, njihovo financiranje, organiziranost, podrejenost osrednjim središčem vodenja ter odločanja in podobno. Razlikovati je mogoče pet obdobj.

a) V letih od 1850 do 1918 je naše ozemlje spadalo v okvir avstrijske in pozneje avstro-ogrske države, delovala sta orožništvo in (državna) policija, osrednji vodstvi obeh sta bili na Dunaju, za Prekmurje pa v Budimpešti.

b) V obdobju od leta 1918 do leta 1941 je bila Slovenija bolj ali manj zaokrožena upravna enota znotraj jugoslovanske države, delovala sta orožništvo in (državna) policija, vrhovni vodstvi obeh sta bili v Beogradu.

c) Med okupacijo, v letih od 1941 do 1945, je pri nas deloval varnostni aparat vseh treh okupatorjev, podrejen v končni stopnji Berlinu, Rimu in Budimpešti, poleg tega pa so delovale tudi pomožne varnostne sile z večinskim slovenskim moštvom, ki so bile podrejene okupacijskim oblastem. Svoj varnostni aparat je izgrajevalo tudi slovensko osvobodilno gibanje, ker se je že med vojno začel kazati vpliv iz Beograda.

č) Obdobje socialistične ureditve, od leta 1945 do leta 1990, je pomenilo prelom z družbeno ureditvijo, ki je pri nas

veljala v prej navedenih obdobjih, nekdanje orožnike in policijske stražnike pa je zamenjala milica, ki je bila sestavni del enotnih organov za notranje zadeve in je bila podrejena tako Ljubljani kot Beogradu, a se je vpliv slednjega po letu 1967 vse bolj manjšal.

d) Po letu 1990 je bil pri nas vzpostavljen stari družbeni red, podoben tistemu v prvih treh obdobjih, milica in kriminalistična služba sta postali policija, podrejena le slovenskim oblastem, po vstopu naše države v Evropsko unijo pa se tudi na varnostnem področju že kažejo jasna znamenja nujnega usklajevanja z Brusljem.

Seveda je treba zapisati, da tudi navedena delitev razvoja varnostnih sil pri nas na pet obdobj ni povsem primerna, saj so se razmere te vrste spreminjale v istem časovnem obdobju. To je bilo tesno povezano z vsakokratnim družbenim razvojem, političnimi razmerami, mednarodnim dogajanjem, finančnimi možnostmi države in drugimi dejavniki.

Nekaj podobnosti in razlik

Leta 1850 so bili postavljeni pravni temelji obeh vrst varnostnega moštva, orožnikov in policijskih stražnikov. Pozneje so se pokazali kot nenadomestljivo pravno izhodišče za njune naslednice v času jugoslovanske kraljevine, v manjšem obsegu pa vse do danes. Zaradi tega ne bo odveč, če opozorim na nekaj podobnih, skupnih črt teh naših sil v celotnem obdobju 158 let, seveda zelo na kratko. Ob tem bo priložnost, da se pokažejo tudi razlike. Naštete bodo bolj po naključnem vrstnem redu in manj po pomembnosti. *Pri tem prikazu bodo upoštevani le temeljni predpisi, ki so urejali delovanje in organiziranost sil notranje varnosti, ne pa tudi drugi, ki so določali njihova pooblastila glede posegov v svoboščine in pravice državljanov, na primer zakon o kazenskem postopku.*

1) Naloge varnostnih sil pri nas so tako rekoč ves čas obstoja in delovanja obsegale **šest področij delovanja**, in sicer zatiranje kriminalitete, vzdrževanje javnega reda in miru, urejanje in nadzorovanje prometa na cestah, skrb za varnost države in režima, določene naloge pri varovanju državne meje ter obveznost nudenja asistenc za to upravičenim organom, če so ti pri izpolnjevanju svojih nalog naleteli na odpor. Prednostni vrstni red teh področij se je v času in prostoru spreminjal. V času avstrijske oziroma avstro-ogrske države je bilo področje varovanja državne meje le v majhni meri na sedanjem ozemlju Republike Slovenije, in sicer ob Soči, kjer je potekala meja s kraljevino

Italijo. Tudi skrb za varnost režima, dvora in države se je spreminjala in danes jo teroristične groznje še dodatno krepijo.

2) **Financiranje** uniformiranih varnostnih sil je bilo večinoma vezano na državni proračun. Že od vsega začetka so k temu pritegovali tudi samoupravo: na primer deželni zbor Kranjske kot osrednje slovenske dežele; tako imenovana statutarna mesta Celje, Ljubljana, Maribor in Ptuj, ki so imela pravico in dolžnost oskrbovati svojo policijo; slovenske občine od leta 1967 do leta 1992. Ta štiri statutarna mesta so to obvezo imela tudi v času med obema vojnama. Orožništvo v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bilo povsem državno financirano, podobno slovenska milica v letih od 1945 do 1967 ter današnja slovenska policija.

3) Orožništvo je imelo tako v habsburških kot v karadoddevskih časih močne **vojaške prvine**. Spadalo je pod vojaško (domobransko) ministrstvo na Dunaju oziroma pod ministrstvo za vojsko in mornarico ter notranje ministrstvo v Beogradu. Sprva so te prvine prevladovali tudi pri (vojaški) policijski straži, vendar so postopoma odmirale, čeprav ne popolnoma. Bile so pri (državni) policijski straži v jugoslovanski kraljevini in tudi milica je bila prvo desetletje vojaško organizirana, nato pa je ta prvina začela odmirati; na zunaj se je to kazalo z odpravo vojaških činov leta 1967 in uvedbo oznak za položaje. Vojaške prvine so se do neke mere ohranile pri obrambnih pripravah, pri organiziranju Posebne enote milice (PEM) in pri šolanju. Danes je naša policija skoraj v celoti demilitarizirana, najbolj v dosedanem 158-letnem obdobju.

4) Orožniške postaje so kmalu začeli deliti na **več ožjih predelov**, ki so jih imenovali patroljni okoliši. To je pomenilo, da sta patrolja dveh mož ali posameznik obšla tako območje in opravljala varnostne naloge. Tovrstne izkušnje so prenesli tudi na delovanje policijskih stražnikov v mestih in so se pod enakim imenom ohranile v orožniški in stražniški službi v jugoslovanski kraljevini ter pozneje v milici pod imenom obhodni in varnostni okoliš, danes pa so deli policijskih postaj poimenovani kot policijski okoliš.

5) Orožniški predpisi v avstrijski in jugoslovanski dobi so za **uporabo orožja** šteli tako strelno kot hladno orožje (nož, bajonet, sablja). Hladno orožje je igralo precej podobno vlogo, kakršno je pozneje igrala gumijevka oziroma palica, ki je sprva še niso poznali. Orožje so smeli uporabiti ob ogroženosti lastnega življenja, življenja drugega državljan ali za preprečitev bega nevarnim storilcem. Te tri okoliščine so pozneje dograjevali in spreminjali tako, da so se zaostrovale skladno z vlogo človekovih pravic in svoboščin. Naša varnostna straža je začela uvajati gumijevke šele proti koncu medvojnega obdobja, milica pa z letom 1951 in tudi zaradi tega so se okoliščine za uporabo strelnega orožja lahko še bolj zaostrovale oziroma ožile.

6) Ves čas obstoja naših varnostnih sil so njihovo najštevilnejše jedro sestavljali **domači, slovenski fantje in možje**. Že od vsega začetka je bil eden od pogojev za sprejem k orožnikom ali policijskim stražnikom znanje deželnega jezika, torej jezika večinskega prebivalstva, saj drugače ne bi mogli uspešno opravljati svojih nalog. Uradno poslovanje je bilo v nemščini, postopoma je zlasti pri policiji svojo vlogo dobivala tudi slovenščina. Do največjega mešanja moštva je prihajalo po letu 1929, ko so v Slovenijo pošiljali ne le starešine, ampak tudi moštvo iz drugih predelov države; ti so pri nas enostavno poslovali v svoji materinščini, se pravi v srbskem jeziku. Slovenski fantje in možje, ki so morali oditi službovat v druge pokrajine kraljevine, so tam lahko poslovali zgolj v srbskem jeziku. V državni policijski straži je bilo tega mešanja veliko manj. Do mešanja moštva je prihajalo tudi v času obstoja milice, praviloma je potekalo enosmerno: k nam so prihajali za miličnike fantje iz drugih republik, Slovenci pa so odhajali na časovno določeno službovanje v zvezno enoto milice, ki je obstajala od leta 1948 pa vse do razpada države. V začetku so neredko tudi miličniška poročila iz Ljubljane v Beograd pošiljali v srbohrvaškem jeziku, pozneje pa zgolj v slovenščini. Danes lahko slovenska policija svoja poročila v Bruselj pošilja v slovenščini, a hitrost zahteva sporazumevanje v tujem jeziku, praviloma v angleščini.

7) Naše varnostne sile so bile vse do osamosvojitve Slovenije **v končni fazi podrejene centrom odločanja zunaj Ljubljane oziroma Slovenije**. Republika Slovenija je sicer leta 1967 dobila večino pristojnosti na področju javne varnosti, toda v Beogradu sta na zvezni ravni potekala usklajevanje določenih vprašanj, zlasti glede zaščite državne ureditve, in zbiranje varnostnih podatkov. Na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bila naša varnostna organizacija doslej najbolj, to je izključno slovensko vodena, po vključitvi Slovenije v Evropsko unijo pa se mora ravnati tudi po predpisih in direktivah iz Bruslja, kar se bo bržkone še okrepilo. Vse to vpliva tudi na arhivsko področje, saj so tisti deli gradiva, ki so nastali v tujini, za nas težko dosegljivi, zlasti po razpadu državnih tvorb, ki jim je Slovenija pripadala.

8) V varnostne sile so ves čas smeli vstopati le tisti posamezniki, ki so bili **vedenjsko in moralno neoporečni**, kot bi temu rekli danes. Ta pogoj je bil različno imenovan, a je bil vedno naštet v zakonskih predpisih. Večinoma je bil imenovan npravstvena primernost. Pisna potrdila te vrste (tako imenovana npravstvena izpričevala) so izdajale občine, v Kraljevini Jugoslaviji pa so to prenesli na notranji resor in tako je ostalo vse do danes. Listine o nekaznovanosti kandidatov so izdajali in še izdajajo pravosodni organi. Na ta način je bilo mogoče zagotoviti, da so uniformo nosili le tisti, ki so bili za to ustrezni. Še vedno pa so jo oblekli tudi posamezniki, za katere se je pozneje izkazalo, da zanje niso poklicani, te je bilo treba odsloviti zlepa ali zgrda.

9) V prvih štirih obdobjih naše varnostne zgodovine so naši možje postavili **delovali le znotraj domače države**. Naši orožniki so morali začasno oditi v druge dežele, če je to zahtevalo dunajsko vodstvo, na primer za varovanje cesarja, vojaške vaje, prireditve itd. Sodelovali so tudi pri zasedbi Bosne in Hercegovine leta 1878 in potem pri pomirjevanju tamkajšnjega prebivalstva. Podobno je bilo s slovenskimi orožniki v času jugoslovanske kraljevine, ko so sodelovali pri pregonu hajdukov in drugih skupin v tako imenovani južni Srbiji, torej na območju današnjih Republike Kosova in Republike Makedonije. Zadnje desetletje pred koncem Socialistične federativne republike Jugoslavije so naši miličniki imeli do neke mere podobno vlogo v okviru skupne enote organov za notranje zadeve iz vse države, ki je delovala v pokrajini Kosovo. Pravo mednarodno sodelovanje naše policije v mirovniških poslanstvih pod okriljem Organizacije združenih narodov ali drugih mednarodnih ustanov pa se je začelo leta 1997.

10) Varnostne sile od vsega začetka niso mogle delovati brez **nekaterih evidenc**. To so praviloma urejali interni predpisi, in sicer vse do leta 1993, ko je bilo evidentiranje urejeno s samostojnim zakonom. Od leta 1998 evidentiranje ureja zakon o policiji. To področje operativnih evidenc, kot mu rečemo poljudno, je bilo odvisno ne le od vsakokratnih družbenih razmer, ampak tudi od tehničnih možnosti. Slednje so danes povsem drugačne kot pred poldrugim stoletjem. Okvirno bi se dalo zapisati, da so te evidence danes obširnejše kot kadar koli doslej, urejen pa je tudi dostop do njih ter njihovo hranjenje in trajanje.

11) Za vse zvrsti varnostnih sil so bila izdana **pravila za opravljanje njihove službe**. Tako je orožništvo v cesarskih časih imelo troje takih pravil; od teh so bila prva leta 1850 natiskana tudi v slovenščini, druga iz leta 1876 in tretja iz leta 1895 pa le v nemščini, čeprav bi jih bilo mogoče prevesti tudi v slovenščino, a na stroške Ljubljane. Jugoslovanski orožniki so poznali dva taka pravilnika; izšla sta leta 1919 oziroma 1920 ter leta 1940. Za državno policijsko stražo je navodila za službo leta 1936 napisal starešina osrednje policijske šole v Zemunu, služila pa so tudi kot učbenik v tej šoli. Milica se je ravnala po treh jugoslovanskih predpisih te vrste, ki so izšli v letih 1949, 1959 in 1970, dokler niso leta 1983 nastala slovenska pravila te vrste; ta so bila objavljena šele leta 1989. Vsa ta pravila so obravnavala ravnanje mož postav pri opravljanju vseh njihovih nalog. Naša policija je prva doslej, ki nima celovitih, vseobsežnih pravil take vrste, ampak le »Pravilnik o policijskih pooblastilih«, ki ga je leta 2000 izdal notranji minister. Ta zajema le tista pooblastila, ki jih našteva zakon o policiji, ne pa tudi pooblastil s področja kazenskega postopka, inšpekcijskih služb (nudenja asistenc) itd. Taka pravila bi potemtakem morali pripraviti vsaj trije resorni ministri, za notranje zadeve, pravosodje in javno upravo, poleg njih pa morda še

minister za okolje in prostor, zdravje in drugi. Čeprav jih ne bi bilo enostavno izdelati in sprejeti na vladi, pa bi vsekakor olajšala šolanje in delovanje policistov.

12) Ker so varnostne sile delovale po celotnem ozemlju, so bile razporejene po postajah, za katere je bil predpisan **notranji red**. To so poleg temeljnih predpisov in pravil za opravljanje službe urejali zlasti notranji akti ministrov in so se različno imenovali. Sprva je šlo za interna navodila, nato je leta 1878 ministrstvo za deželno brambo izdalo »Predpis za orožniške vojašnice«, ki je leta 1880 doživel spremembe in dopolnitve, leta 1895 pa je isto ministrstvo izdalo nov predpis te vrste. V jugoslovanski kraljevini so del teh vsebin leta 1920 prinesla »Pravila za zadružna gospodarstva«. V času milice je to urejal »Pravilnik o notranji službi v ljudski milici«, ki je leta 1948 izšel v osnutku, leta 1962 pa je izšel »Pravilnik za notranjo službo v milici«. Slovensko vodstvo je leta 1968 izdalo »Poslovnik postaje milice« s prilogami, leta 1976 in 1982 pa so izšla »Pravila postaje milice«. Leta 1995 so izšla »Pravila policijske postaje«, ki so bila naslednje leto dopolnjena in spremenjena. Danes to urejajo »Pravila policije«, ki jih je leta 2000 izdal generalni direktor policije.

13) Naloge mož postav med terensko službo so odrejali s **službenimi nalogi**. Vanje so starešine vpisali glavna opravila med terenskim delom, kraj in trajanje počitka in podobno. Na hrbtno stran je mož postav napisal poročilo, kaj je delal med potekom službe. Tak nalog je moral podpisati tudi župan občine, ko se je orožnik oglasil pri njem. Oblika in vsebina takega naloga sta se pozneje stalno spreminjali, dokler ga niso v milici približno dve desetletji od njene vzpostavitve odpravili. Zamenjala ga je tako imenovana odprava službe, ko je starešina postaje milice zbranim možem okvirno opisal, kaj so aktualne naloge tistega dne. Taka odprava službe je potekala za vsako izmeno moštva, preden je ta odšla na teren. Danes je to nekoliko zanemarjeno in ponekod opuščeno.

14) Pripadniki varnostnih sil so postopoma pridobili **pravo do stanovskega organiziranja**. To je sprva veljalo le za upokojene može postav, ki so v prvem desetletju 20. stoletja smeli ustanavljati društva upokojencev. Glasilo upokojenih orožnikov so dunajske oblasti leta 1908 prepovedale, ker je bilo preveč kritično do oblasti. V jugoslovanski kraljevini so delovala društva upokojenih orožnikov in policistov. Tista v Sloveniji so svoja stališča pogumno objavljala v listu »Naš glas«, ljubljanskem glasilu državnih nameščencev in upokojencev. Upokojeni delavci organov za notranje zadeve so tako društvo osnovali leta 1969 v Ljubljani in danes je 15 takih društev. Policijski sindikat Slovenije je nastal leta 1990 in je prva stanovska organizacija aktivnih pripadnikov policije. Aktivni in upokojeni delavci varnostnih sil imajo danes 10 stanovskih organizacij, od policijskega sindikata do Zveze policijskih veteranskih društev »Sever«.

15) **Možnost pritožbe na ravnanje moža postave** je bila podana že v cesarjevem aktu leta 1854. Obravnava take pritožbe se je lahko končala šele na Dunaju. Poznejši predpisi take možnosti niso vsebovali, ponovno so jo vključili v zakon leta 1964. Danes je to urejeno v zakonu o policiji in v podzakonskem predpisu. V reševanje pritožb take vrste je zdaj vključena tudi strokovna javnost.

16) Možje postave so bili ves čas **omejeni v nekaterih pravicah**, ki so sicer veljale za druge državljane. Tu je treba najprej omeniti omejitve glede sklepanja zakonske zveze. Ta je bila omejena na več načinov: zanjo je bilo treba imeti dovoljenje pristojnega funkcionarja, delež poročenih mož je bil določen v odstotkih celotnega moštva, tudi soproga ali njena družina je bila podvržena določenim pogojem moralne in premoženjske narave. To je veljalo tudi za milico in je povsem zamrlo šele danes. Omeniti je treba tudi omejitve glede potovanj na tuje, kar je veljalo vse do leta 1990; glede pasivne volilne pravice oziroma možnosti za izvolitev, kar je danes odpravljeno; glede dodatnega dela v prostem času, kar velja še danes; glede združevanj v politične stranke ali društva, kar je bilo prepovedano za aktivne možje postave in danes ne velja več le za društveno življenje; glede dela prostih dni, saj je bilo treba delati ob petkih in svetkih, kar velja še danes, in podobno.

17) Kot nekakšno nadomestilo za zgoraj omenjene omejitve pravic in svoboščin so oblasti uvedle **nekaj ugodnosti za moštvo**. Tu je treba na prvem mestu navesti ugodnosti pri upokojevanju, in sicer beneficirano delovno dobo. To je pomenilo, da se je praviloma 12 mesecev delovne dobe štelo kot 16 mesecev pokojninske dobe. Tako je veljalo praktično vse do leta 2001, ko so to ugodnost za večino moštva slovenskih policistov ukinili in jo nadomestili z vplačilom v drugi pokojninski steber oziroma dodatno pokojninsko zavarovanje. Starejši uslužbenci so privilegij pri upokojevanju obdržali še naprej. Veljale so tudi druge možnosti zgodnejšega upokojevanja in spodbujanja nadaljševanja zaposlitve. Orožniki so imeli v cesarskih in pozneje v kraljevih časih na postajah svoja gospodinjstva in ohišnice, kar je pocenilo njihovo življenje. To je nekaj časa ponekod veljalo tudi v milici. Milica je imela ponekod v mestih svoje domove, kjer je bila prehrana cenejša; to se danes opušta.

18) Večina varnostnega moštva je sprva opravljala vse varnostne naloge. Do prve **specializacije nalog** je prišlo na področju zatiranja kriminalitete, ko so uporabljali civilne agente. Na meji med avstrijskim cesarstvom in italijanskim kraljestvom je po letu 1861 nastopilo moštvo orožništva ali varnostne straže (in finančne straže), ki se je usmerilo večinoma v tovrstne naloge kontrole potnikov in prtljage. Naslednjo specializacijo so pomenile prometne patrolje, ki so bile ustanovljene leta 1937 oziroma 1938. Te specializacije so zjele manjši del moštva in še danes je večina policistov pri nas usmerjena v vse naloge javne varnosti.

19) Moštvo varnostnih sil je bilo vse od začetka razporejeno po celotnem območju, za varnost katerega je bilo zadolženo. Za povezanost s prebivalstvom so skrbele **terenske varnostne enote**, to je orožniške postaje, policijske stražnice v mestih z lastno policijo, nato postaje in oddelki (ljudske) milice ter danes policijske postaje oziroma oddelki. To so bile enote s splošnim delovnim področjem. Šele v času Ljudske oziroma Socialistične republike Slovenije so nastale enote s posebnim delovnim področjem, torej specializirane postaje milice: prometne in železniške (kot vodi) takoj po drugi svetovni vojni ter mejne leta 1967, ko je to področje prešlo iz zvezne pristojnosti v slovensko. Z reorganizacijo slovenske policije so po letu 1993 nastajale tako imenovane kombinirane postaje, ki so skrbele na primer za opravljanje splošnih in obmejnih nalog. Leta 1948 je bila ustanovljena Godba milice, današnji Orkester slovenske policije, ki ima tudi protokolarno vlogo, leta 1972 je bila zasnovana protiteroristična enota, danes imenovana Specialna enota policije, skoraj hkrati je dobila današnjo podobo Posebna enota milice, ki ima naloge na področju vzdrževanja javnega reda in miru, sestavljajo pa jo policisti z redno zaposlitvijo na postajah in oddelkih. Te zadnje tri enote so republiškega značaja in ne lokalnega.

20) Varnostne sile so ves čas izvajale tudi **določene priprave na morebitno vojno** in za svoje delovanje v takih pogojih. Del teh priprav je bilo tudi rezervno moštvo, ki so ga izbirali iz vrst vojaških obveznikov, nekdanjih orožnikov in miličnikov. Z odpravo obveznega vojaškega roka so v naši policiji leta 2003 namesto rezervne policije uvedli pomožno, ki je pooblaščen za podobne vrste nalog, kot je bila rezervna milica, torej za mirnodobske ter izredne in vojne razmere.

21) **Pogoji, ki so veljali za vstop v varnostno moštvo**, so v bistvu veljali vse obdobje, in sicer zdravstvena, moralna (nравstvena), izobrazbena ustreznost, državljanstvo te države, odslužen vojaški rok in samski stan ali vdovstvo brez otrok. Deloma se je spreminjala zahtevnost teh pogojev, torej njihova vsebina. Praviloma so te spremembe pomenile, da so se zaostrovali, torej višali izobrazbeni pogoji, blažil pa se je pogoj samstva ali vdovstva; po ukinitvi vojaške obveznosti zadnji pogoj za današnje policiste ne velja več.

22) Velika skrb je veljala **strokovnemu usposabljanju varnostnih sil**. Prvotno je usposabljanje potekalo pri oskrbni četi posameznega orožniškega polka, torej tudi v Ljubljani. Že leta 1853 je izšel »Vadbeni pravilnik za c.-kr. deželno orožništvo«, ki je določil okvirno vsebino usposabljanja, in ta je obsegala tudi borjenje in sabljanje. Postopoma so razvili šole za začetnike, vodje patrolj in postaj, za določene čine pa predpisali izpite. Usposabljanje je potekalo tudi na postajah. Razvili so torej sistem usposabljanja, izpopolnjevanja in izobraževanja, kot bi rekli danes. To se je nadaljevalo v jugoslovanski kraljevini. Strokovno

šolanje stražnikov je zaostajalo za tistim pri orožništvu, kar je veljalo tudi v času naše kraljevine. S tem izročilom je nadaljevala tudi naša milica; miličniška šola je leta 1965 dobila status javne šole, kadetska šola, ustanovljena leta 1967, pa status javne srednje strokovne šole. Leta 1973 je bila ustanovljena višja šola za notranje zadeve, ki je leta 1995 prerastla v visoko stopnjo, iz nje pa je nastala sedanja Fakulteta za varnostne vede, ki seveda deluje v okviru univerze. Ker je policija ostala brez svoje višje strokovne šole, je bila jeseni leta 2000 oblikovana Višja policijska šola.

23) Ob vseh političnih in družbenih prevratih, ki so se zgodili na slovenskem ozemlju, je prihajalo tudi do **menjav v vrstah vodilnega osebja varnostnih sil**. To se je dogajalo leta 1918, ko so praviloma zamenjali nemško uradništvo v vodstvu 12. deželnega orožniškega poveljstva za Kranjsko v Ljubljani in na to mesto postavili slovenske starešine. Podobno je bilo v vodstvu tedanjega policijskega ravnateljstva v Ljubljani. V obeh obdobjih je veljalo, da je moštvo skromno izobraženo, vodilni moške pa so imeli tudi doktorske naslove, torej končane fakultete in opravljene tako imenovane rigoroze. Do podobnih menjav je prišlo leta 1945, ko so na vodilna mesta postavili starešine iz vrst partizanov. V milici na začetku ni bilo tako velikih razlik glede izobraženosti moštva in starešin, pozneje pa so se te razlike povečevale, saj so mnogi starešine na vseh ravneh končali fakultete. Leta 1990 so bile kadrovske menjave le na samem vrhu milice in kriminalistične službe, mnogi delavci tedanje Službe državne varnosti pa so bili administrativno upokojeni. Do menjav ni prihajalo le ob omenjenih prevratih, ampak tudi ob zamenjavi oblasti, kar je bilo povezano s politično oziroma strankarsko sestavo posameznih vlad. To je veljalo že v času avstrijske oziroma avstro-ogrske države, se nadaljevalo v jugoslovanski kraljevini in bilo značilno tudi v obdobju socializma, kjer so bile vlade različno predane uradni partijski ideologiji. V obdobju med letoma 1969 in 1973, ki ga radi označujejo kot čas partijskega liberalizma, so bile na postajah milice ukinjene osnovne partijske in mladinske organizacije. Menjave vodilnega osebja notranjega resorja so se ob menjavi vlad dogajale tudi v samostojni Sloveniji, in to velja še danes.

24) Moštva vseh varnostnih sil pri nas so imela **različne oblike domovinske vzgoje**. Ta je bila toliko bolj povezana s politično vsebino, kolikor bolj je bila varnostna organizacija povezana z vladajočo stranko. Eden od zunanjih izrazov te vzgoje so bile fotografije in življenjepisi vladarjev in dvora v času cesarstva in kraljevine, ki so bili objavljeni v službeni literaturi za osebje varnostnih enot. V prvem desetletju po drugi svetovni vojni je bila domovinska vzgoja pripadnikov organov za notranje zadeve tesno povezana s partijsko vsebino in ob sporu z Infobirojem je leta 1950 izšel »Priročnik ideološko-političnega pouka za pripadnike ljudske milice«, ki je bil v bistvu prikaz zgodovine Komunistične partije Jugoslavije. Pozneje se je ta povezanost med domovinsko, politično in partijsko vsebino

vzgojnega dela v enotah milice rahljala in prevladala je prva vsebina. Povedano je veljalo za varnostne enote in šole. Po osamosvojitvi je bilo policistom prepovedano včlanjevanje v politične stranke, rob med policijo in politikom pa je včasih težavno določljiv na samem vrhu notranjega resorja. Domovinska vzgoja je danes v naši policiji težko prepoznavna.

25) Ni mogoče iti mimo spoznanja, da je med različnimi zvrstmi varnostnih sil **prihajalo do določenih napetosti**. To je veljalo v času dvojne monarhije za razmerja med orožništvom in policijskimi stražami, podobno tudi v času jugoslovanske kraljevine. Do napetosti je prihajalo ne le zaradi različnih prejemkov, ampak tudi zaradi splošne skrbi države za te sile. V kraljevini je bilo nekaj ljubosumja med državnimi in občinskimi stražniki, zato so prvi druge slabšalno nazivali s pandurji, po vzoru na madžarske občinske stražnike. V obdobju socializma je bila milica edina oborožena in uniformirana sila te vrste, zato je prihajalo do nesporazumov z drugima zvrstema organov za notranje zadeve, to je s kriminalisti in delavci uprave oziroma Službe državne varnosti. Do tega je prihajalo večinoma na osebni ravni.

26) Čeprav se je vojaška prvina naših varnostnih sil praviloma zmanjševala, pa ni bila nikoli odpravljena **hierarhična organiziranost** teh sil. Ni šlo le za častniške in podčastniške čine v obeh orožništvih in v milici do leta 1967, ampak tudi za starešinski in nestarešinski del državne policijske straže v cesarskih in kraljevih časih. Starešine v policiji so bili zmeraj uvrščeni med uradnike, drugi pa med moštvo v ožjem pomenu besede, torej so bili nižje stoječi v hierarhiji. Imeli so starešinske in nestarešinske nazive, ki niso imeli enakega imena kot orožniški čini. Šlo je za razdelitev policijske straže po funkcijah, vlogah. Ko so bili v milici odpravljene čini, so jih sprva zamenjale funkcije, od leta 1981 nazivi, od leta 2000 pa položaji ter oznake zanje.

27) Za celotno obdobje stoletja in pol je mogoče zapisati, da so bili pripadniki varnostnih sil na **socialni lestvici razmeroma nizko**. To je še posebej veljalo za nestarešinski del osebja. Drugače rečeno, pripadniki varnostnih sil so spadali prej v nižji kakor v srednji sloj. Zaradi tega so mnogi zapuščali to službo in si poiskali drug vir za preživljanje. Drugi, na primer orožniki in policijski stražniki, so poskušali možnost, ki jim jo je dajal zakon: preiti na nižja uradniška mesta. Kljub tem socialnim omejitvam so pokazali visoko stopnjo solidarnosti ob raznih nesrečah svojih tovarišev in tudi s prispevki za izgradnjo stanovskih domov za oddih ali zdravljenje. Slednje je veljalo še v časih milice, ko so bili zgrajeni številni domovi ob morju ali v planinah.

28) Varnostne sile nikoli niso mogle delovati povsem zaprt, vezano le na lastno državno ozemlje. Od vsega začetka je prihajalo do **sodelovanja med varnostnimi organizacijami posameznih držav**. Avstrija in Nemčija (Prusija) sta zelo zgodaj sklenili sporazum, da so smeli orožniki obeh držav presto-

pati mejo, če so neposredno zasledovali storilca nevarnega dejanja. Tak dogovor je pozneje veljal med avstrijsko in ogrsko polovico monarhije. Med svetovnim vojnama se je to razširilo na mednarodno raven, in sicer z ustanovitvijo Mednarodne komisije kriminalistične policije, iz katere je po drugi svetovni vojni zrastel Interpol. Evropske policije so danes povezane v Europol, schengenski sporazumi pa med drugim urejajo tudi izmenjavo varnostnih informacij. Naša država ima sklenjene dvostranske sporazume o policijskem sodelovanju z drugimi državami in ponekod so na naših diplomatskih predstavništvih tudi varnostni ali policijski atašeji.

29) Orožniki, policijski stražniki, miličniki in današnji policisti pomenijo le državno organizirani del varnostnega sistema v posameznem obdobju naše preteklosti in sedanjosti. Poleg njih so v vseh obravnavanih obdobjih delovale še **lokalno organizirane, plačane in vodene varnostne enote**. Šlo je za občinske stražnike v občinah, ki so zmogle izdatke, kakršni so bili po drugi svetovni vojni odpravljeni, po letu 1967 pa so ponekod začeli vzpostavljati komunalne redarje; te so danes zamenjali občinski redarji, ki so precej podobni nekdanjim občinskim stražnikom, s tem da (še) niso oboroženi.

30) Omeniti je treba tudi **zasebno varnostno moštvo**, ki so ga dopuščali že v avstrijskih časih, poznali pa so ga tudi v jugoslovanski kraljevini. To so bili zasebni detektivi in zasebne tvrdke za zastraženje, kot so rekli. Ti dve zasebni sestavini varovanja sta bili v socializmu ukinjeni, varovanje družbenega in zasebnega premoženja pa je prevzelo podjetje Varnost s sedežem v Ljubljani. Po letu 1994 so bili ponovno vzpostavljeni zasebni detektivi in varnostniki.

To so nekatere skupne črte in tudi razlike med moštvi različnih varnostnih sil pri nas; lahko bi poiskali še druge, toda že to naštevanje je dovolj, da si ustvarimo sliko, kako pomembne rešitve so bile vsebovane že v prvih pravnih predpisih za orožnike in policijske stražnike iz leta 1850. To je pomenilo nenadomestljivo strokovno in praktično izročilo za poznejše rodove pripadnikov takih sil pri nas.

Delovanje in organiziranost raznih vrst mošt, ki so opravljali naloge čuvajev (železniških, gozdnih, lovskih, ribiških in podobno), so urejali drugi, praviloma nižji pravni akti, poznali pa so jih v vseh zadnjih 158 letih.

Oženje pojma policija

Pojem policija se je v obravnavanem razdobju spreminjal, in sicer ožil. Na začetku je policijska direkcija, ki je delovala tudi v Ljubljani, opravljala predvsem take naloge, ki so danes uvrščene v pojem upravnih notranjih zadev in inšpekcijskih

služb, poleg teh pa tudi nadzorstvene naloge, ki so bile zaupane uniformiranim osebam in sčasoma tudi civilnim možem, podobnim današnjim kriminalistom.

V Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma pozneje Jugoslaviji je policija v največjih slovenskih mestih, kot so bila Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj, še opravljala del upravnih in inšpekcijskih nalog, vendar manj kot v cesarskih časih. Glavni poudarek je bil dan nalogam javne varnosti.

Prva leta po koncu druge svetovne vojne je milica neposredno opravljala tudi nekaj upravnih nalog, inšpekcijske naloge so prenesli na inšpekcijske službe. Prvi dve leti je bilo njeno področje celo finančna narodna milica. Upravne naloge so kmalu prenesli na lokalne organe oblasti (okraj, nato občine), danes to področje pripada upravnim enotam.

Današnja policija pri nas opravlja le ožje varnostne naloge, torej tiste s področja javne varnosti. Zaradi tega bi smeli zapisati, da gre za službo javne varnosti. Ta izraz je bolj prijeten od besede policija, ki ima vsaj pri nas slabšalni prizvok zlasti zaradi vojnih let.

Stalna gostitev moštva varnostnih sil

Ob koncu tega pregleda ni mogoče mimo prikaza o tem, koliko moštva je bilo v naših varnostnih silah. Ti kazalniki izražajo družbene in varnostne razmere pri nas.

O tako imenovani gostitvi moštva govori več kazalnikov, največkrat se uporabljajo štirje: površina ozemlja na enega moža, površina ozemlja na varnostno enoto (postajo), število prebivalcev na enega moža in število prebivalcev na eno varnostno enoto. Te količnike sem izračunal za nekaj let v vseh obdobjih naše zgodovine. Upošteval sem podatke, ki sem jih imel na razpolago, nanašali pa so se praviloma na orožniško in miličniško moštvo, ne pa tudi na varnostne stražnike. Prav tako ni bilo na razpolago podatkov o civilnih agentih, ki so jim rekli praviloma detektivi in jih danes imenujemo kriminalisti, opravljali pa so javnovarnostne naloge.

Leta 1884 je bilo v deželi Kranjski 271 orožnikov na 72 postajah, Kranjska je imela 481.243 prebivalcev, njena površina je bila 9955 kvadratnih kilometrov. Na enega moža je prišlo 37 kvadratnih kilometrov površine in 1776 prebivalcev, na eno postajo pa 138,3 kvadratnega kilometra ali 6684 prebivalcev.

Leta 1918, ob razpadu monarhije, je bilo na Kranjskem 526 orožnikov na 141 postajah, Kranjska je imela 525.083 prebivalcev, njena površina pa je ostala enaka kot leta 1884. Na

enega orožnika je prišlo povprečno 18,9 kvadratnega kilometra ozemlja in 998 prebivalcev, orožniška postaja je povprečno merila 70,9 kvadratnega kilometra in tam je živelo 3724 ljudi.

Leta 1931 je v Dravski banovini opravljalo službo 1238 orožnikov na 228 postajah, Dravska banovina je štela 1.144.298 prebivalcev, njena površina pa je bila 15.809 kvadratnih kilometrov. Na enega orožnika je prišlo 12,8 kvadratnega kilometra ozemlja in 924 prebivalcev, na orožniško postajo pa 69,3 kvadratnega kilometra in 519 oseb.

Leta 1954 je bil v Ljudski republiki Sloveniji na 268 postajah 2401 miličnik, Sloveniji pa je štela 1.462.961 prebivalcev in njena površina je bila 20.266 kvadratnih kilometrov. Na enega miličnika je prišlo 8,4 kvadratnega kilometra ozemlja in 609 prebivalcev, na miličniško postajo pa 75,6 kvadratnega kilometra ozemlja ter 5459 oseb.

Leta 1981 je bilo pri nas 3721 miličnikov, razporejenih na 172 postajah in oddelkih, na enaki površini kot leta 1954 pa je bilo 1.891.864 prebivalcev. Na miličnika je prišlo povprečno 5,4 kvadratnega kilometra površine in 508 prebivalcev, na postajo in oddelek milice pa 118 kvadratnih kilometrov ozemlja ali 10.999 oseb.

Leta 2005 je bilo v Sloveniji 6186 uniformiranih policistov na 106 enotah, Slovenija je štela 1.974.839 prebivalcev in njena površina je bila 20.266 kvadratnih kilometrov. Na enega uniformiranega moža postave je prišlo 3,3 kvadratnega kilometra ozemlja ali 319 prebivalcev, na policijsko enoto pa 191,2 kvadratnega kilometra površine ali 18.630 oseb. Gostitev se je po tem letu še povečala, saj je bilo treba zaposliti nove policiste, zlasti zaradi varovanja meje z Republiko Hrvaško, kajti ta meja je postala zunanja meja Evropske unije ali schengenska meja.

Iz tega se vidi, da kazalniki gostitve uniformiranega moštva varnostnih sil pri nas izražajo vse večje število tega osebja, vse manjše število državljanov na enega moža, vse manjšo površino na enega moža, vse večjo površino na varnostno enoto in vse večje število prebivalcev na eno varnostno enoto. Po teh zadnjih dveh platih bi se dalo reči, da se enote (moštvo) vse bolj odmikajo od prebivalcev. Ali je to pravi odgovor na vse boljše tehnično opremljenost moštva in enot, bi vedeli povedati naši državljani v tistih krajih, kjer so še pred kratkim obstajale take enote, a so jih ukinili; ti državljani zahtevajo njihovo ponovno vzpostavitev. Bržkone bo treba mrežo policijskih enot nekoliko povečati, kar pa ne pomeni vrnitve varnostnih sil v prav vse kraje, kjer so bili nekdanji miličniki.

Ob tem si državljani pogosto zastavljajo vprašanje, zakaj kljub stalnemu povečevanju varnostnega osebja upada občutek njihove varnosti. To ne velja le za našo državo, ampak je tako

stanje tako rekoč povsod. Po drugi strani pa je ljudi strah, da ne bi varnostne sile z večanjem svojih pravic (pooblastil) zmanjševale dosežene stopnje varstva človekovih pravic in svoboščin. Ni še pravega odgovora na vprašanje, kako rešiti to zagato.

Varnostno izročilo v ljudskem spominu

Ob koncu tega prikaza naj zapišem še nekaj besed o tem, kakšno sled je naša varnostna preteklost pustila v ljudskem spominu.

Za orožnika ali policista se je že zgodaj uveljavil izraz mož postave. To je bilo bržkone povezano z dvema okoliščinama. V te sile so lahko prišli le fantje in možje, ki so bili telesno in duševno zdravi ter so dosegli določeno telesno višino. Morali so meti pravo postavo, kot bi rekli. Še pomembnejše pa je to, kaj so v očeh javnosti predstavljali: zakon, postavo. Zlasti zaradi slednjega se jih je prijelo splošno ime možje postave.

Varnostni stražniki, ki so v cesarskih časih opravljali svoje naloge v naših največjih mestih, so sčasoma pod ovratnikom začeli nositi kovinski podbradnik v obliki polmeseca z vtisnjeno službeno številko, ki je služila prebivalcem in starešinam za lažjo prepoznavo nosilca. Zaradi tega znaka so jim ljudje rekli tudi »kifeljci« in tako je še danes.

Sedemnajstega oktobra 1937 je pri Upravi policije v Ljubljani začela delovati prva motorizirana patrulja, ki je imela nalogo nadzora cestnega prometa na območju celotne Dravske banovine. Naslednje leto je začela taka patrulja delovati tudi pri Predstojništvu mestne policije v Mariboru, ki je delovala na ozemlju nekdanje štajerske dežele. Patruljama so rekli tudi leteča kontrola in od tod so poznejši miličniki prometniki postali »leteča milica«.

Varnostno moštvo je večinoma nosilo temno uniformo sive ali modre barve. Tudi ali pa prav zaradi tega so pripadnikom rekli oziroma jim še vedno rečejo tudi »modri angeli«.

Dvojno dojetje mož postave (ko jih državljan potrebuje, komaj čaka, da pridejo na kraj dogodka, ko pa ga možje postave zalotijo pri prepovedanem dejanju, jih šteje za nepotrebno zlo) je vplivalo na to, da je na račun orožnikov, stražnikov, miličnikov in današnjih policistov nastala cela vrsta šaljivk. Te se širijo od ust do ust, slovenska policija pa je del teh šal leta 1995 prvič objavila v brošuri z naslovom »Vicev na račun policije ni«, drugič pa leta 1998 pod naslovom »Smejmo se skupaj«, ki ju je javnost dobro sprejela.

Pavle Čelik